

Огарь Юлія Віталіївна,
аспірант кафедри української мови
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID 0000-0002-6590-2705

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ В СИСТЕМІ КОГНІТИВНИХ СТРУКТУР

Автором висвітлено процес навчання синтаксису старшокласників крізь призму когнітивних структур. Розкрито доцільність використання когнітивно-комунікативного підходу для ефективності і поліпшення процесу систематизації знань з синтаксису та сприянню формування комунікативної компетентності старшокласників. У зв'язку з тим, що більшість уроків спрямована на розвиток граматичної будови мовлення учнів, уміння правильно та комунікативно доцільно будувати речення, подано методичний коментар до кожного засобу репрезентації результату навчання синтаксису.

Ключові слова: *когнітивне навчання, когнітивно-комунікативний підхід, комунікативна компетентність, профільна школа, синтаксис.*

© Огарь Ю. В., 2017

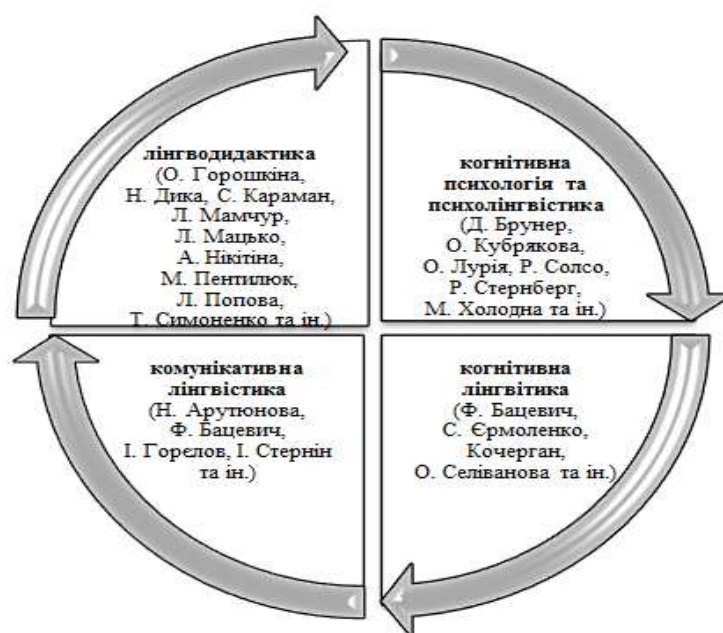
Сучасні суспільні реалії скеровують освітню політику до реформ. Великий обсяг інформації, низька мотивація учнів, пасивне володіння ними українською мовою та низка особистісних причин унеможлиблює ефективність засвоєння знань навіть за умови використання апробованих педагогічних технологій. Аналіз процесів розвитку стрімких змін інформаційного суспільства дає поштовх до трансформації все нових вимог до знань, умінь і навичок, котрими має оволодіти випускник загальноосвітнього навчального закладу задля успішної соціальної адаптації і подальшої реалізації себе на шляху до здобуття вищої освіти.

Зміщення акцентів у лінгвістичних та методичних дослідженнях, реальна мовленнєва ситуація в Україні сприяє переорієнтації

лінгводидактики з вивчення мови як формальної системи на розгляд її як засобу комунікативної взаємодії. Комунікативну компетентність, на думку Н. Голуб, розглядають як невід’ємний елемент структури змісту освіти і цілісну систему, що поєднує в собі знання, вміння, навички, психічні, моральні і поведінкові характеристики людини, які в сукупності забезпечують успішне спілкування та сприяють формуванню упевненого в собі співрозмовника [4, 122].

Інтегративний характер когнітивно-комунікативного підходу орієнтує на взаємодоповнення теоретичних аспектів, пов’язаних з пізнанням учнями картини світу, її підпорядкування концептуальному мовному вираженню. Когнітивний аспект у навчанні мови передбачає усвідомлене засвоєння теорії, чітке розуміння, для чого й чому потрібно вивчати теорію. Пошук шляхів оптимізації розвитку комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення синтаксису в системі когнітивних структур ще не був предметом спеціального дослідження, тому і зумовив вибір теми нашої статті.

Сучасна методика навчання української мови в межах когнітивної парадигми базується на синтезі досліджень науковців з багатьох галузей (див. Рис.1).

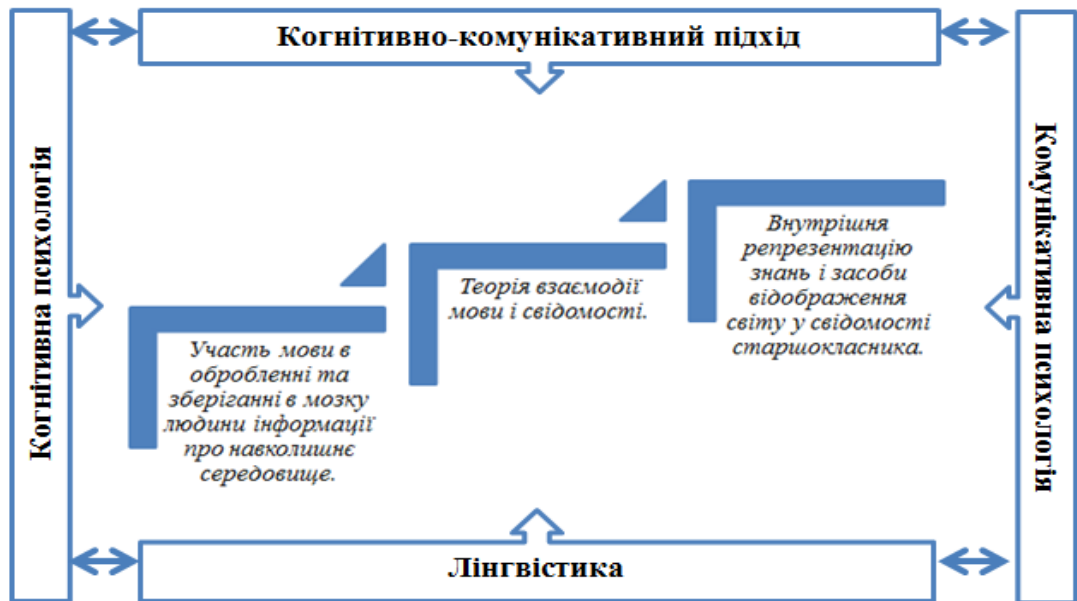
Рис. 1. Когнітивно-комунікативний підхід: синтез досліджень

Мета статті полягає у висвітленні процесу навчання синтаксису старшокласників крізь призму когнітивних структур, розкритті ролі комплексного використання засобів навчання для ефективності і поліпшення процесу систематизації знань з синтаксису старшокласників та сприянні формування комунікативної компетентності учнів.

Звернення до когнітивних структур мовної особистості у процесі оволодіння навчальним матеріалом, мовними нормами, теоретичними знаннями та вміннями застосовувати набуті знання в мовленнєвій практиці реалізується в рамках когнітивно-комунікативного підходу. Когнітивне навчання — це не лише сукупність різноманітних прийомів і засобів навчання, а динамічна система, основу якої, на думку Л. В. Ахметової [1, 48], становить модель біопсихосоціальної організації індивіда. Система ця проектується не виключно на розвитку рефлексивної діяльності учнів й на формування інтелектуальних навичок, необхідних для вирішення навчальних завдань, але й на сенсорно-перцептивні канали різноманітної модальності, а також чуттєво-інтуїтивні засоби отримання нових знань.

На основі результатів методологічних і загальнонаукових проблем взаємозв'язку мови і когнітивних процесів, питань вітчизняних і зарубіжних лінгвістичних, комунікативних та когнітивних вчень дозволили звернутися до когнітивно-комунікативного підходу, що сприяє вивченню синтаксису у взаємозв'язку з процесами сприйняття картини світу і її вербалізацією.

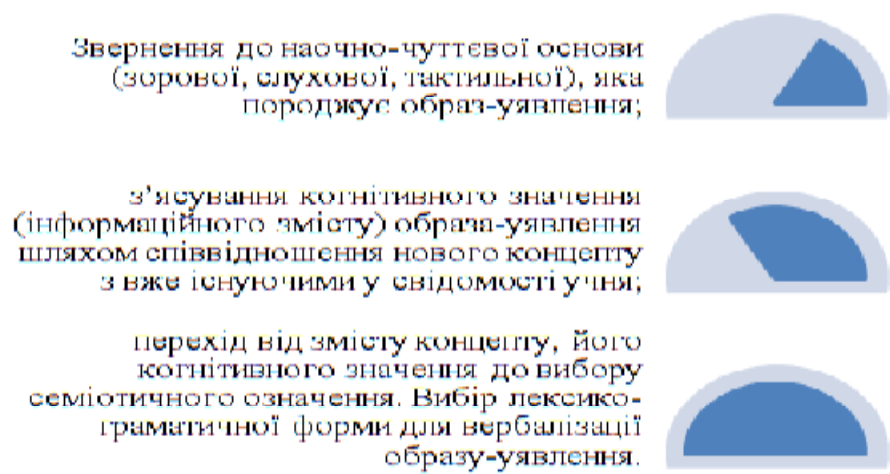
Лінійне, послідовне знайомство з особливостями та будовою синтаксичних одиниць реалізується в контексті системного підходу до вивчення української мови, однак ми доповнюємо наше дослідження відомостями когнітивної та комунікативної психології і лінгвістики (див.Рис.2).

Рис.2. Когнітивно-комунікативний підхід: когнітивна та комунікативна психологія і лінгвістика

Склад і зміст синтаксичних одиниць у процесі побудови думки визначаються комунікативною метою і особистісним фактором. Покрокове пізнання позамовної дійсності репрезентується за допомогою мовних одиниць відповідних рівнів. Відбувається послідовне розширення знань про світ (розширення концептосфери учнів) і відповідне ускладнення синтаксичних одиниць (розвиток внутрішнього лексикону і його перехід у зовнішнє мовлення).

Для створення когнітивної структури у свідомості учня необхідно дотримуватися таких етапів (див. Рис.3):

Рис.3. Етапи створення когнітивної структури у свідомості учня

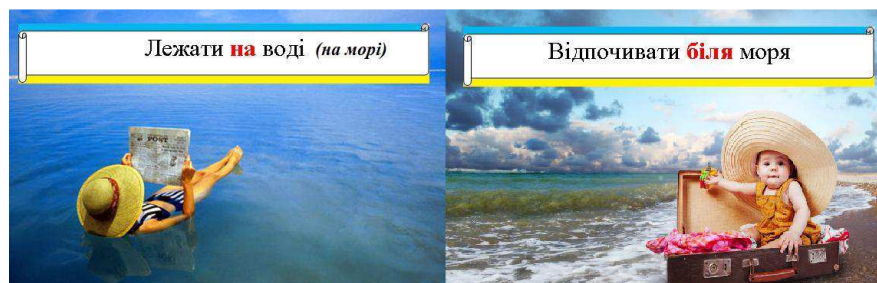
У процесі реалізації когнітивно-комунікативного підходу необхідно використовувати різні засоби репрезентації результату навчання синтаксису (від невербального образу до вербального вираження синтаксичної одиниці) відповідно до ієрархічних рівнів мовної системи, що складаються з трьох компонентів: навчального дидактичного матеріалу, який містить зміст навчання; методів і прийомів навчання; організації навчально-виховної роботи в процесі вивчення синтаксису на уроках української мови.

Серед засобів навчання під час реалізації когнітивно-комунікативного підходу до навчання української мови в профільній школі необхідно згадати: словники символів, зображальні матеріали, тематичні таблиці, комп'ютер, мультимедійні засоби, кіно-, аудіо-, відеоапаратура.

На думку В. Караулова, словник символів сприяє підвищенню мовленнєвої компетентності старшокласника завдяки вербально-семантичному (слова необхідні для вираження думки) та когнітивному

(матеріали дозволяють учню знайти в пам'яті чи отримати нові знання та когнітивні навички) характерам.

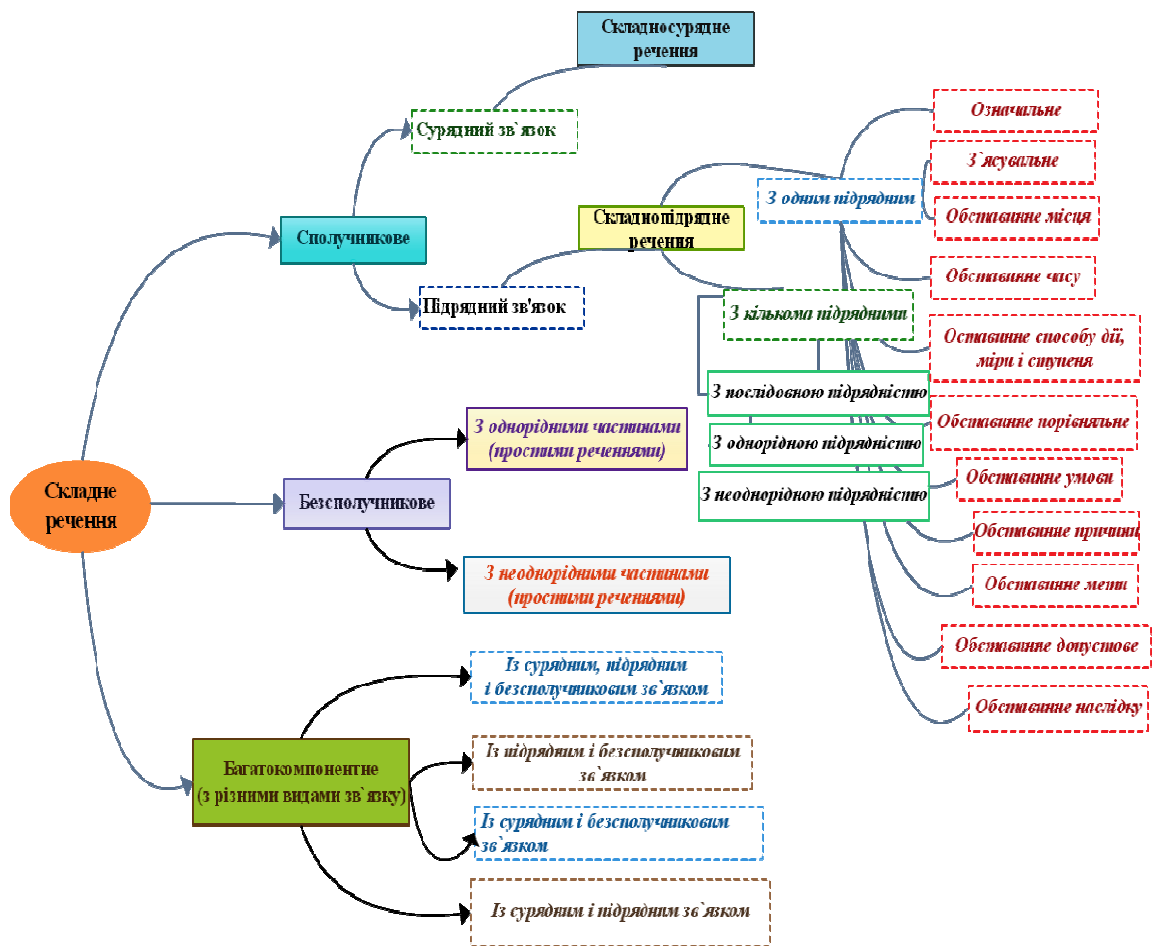
Рисунок стимулює утворення образів-уявлень, котрі забезпечують використання різноманітних синтаксичних одиниць та збагачують словниковий запас та попереджують помилки (див. Рис.4).

Рис.4. Зразок картки для попередження граматичних помилок

Тематичні таблиці є традиційними для використання у процесі вивчення синтаксису. Вони дають змогу наочно проілюструвати диференційні ознаки синтаксичних одиниць. Схематизація орієнтована на поглиблення та ущільнення навчального матеріалу. Цей засіб протиставляється текстовій подачі інформації, котрій заважає лінійна розтягнутість інформації, котра суттєво відрізняється від об'ємної, мозаїчної структури думки [2].

У нашому дослідженні ми використовуємо нестандартні онлайн-таблиці з метою побудови лінгвістичних повідомлень (див. Рис.5), або, наприклад, для з'ясування змістових відношень між головною та підрядною частиною складного речення. Це допомагає учням усвідомлено використовувати певний набір синтаксичних конструкцій у своєму мовленні відповідно до комунікативної мети.

Рис.5. Зразок онлайн-таблиці для побудови лінгвістичного повідомлення

Технічні засоби навчання допомагають вчителю забезпечити учнів навчальною інформацією та управляти процесами запам'ятовування, застосування і розуміння тих синтаксичних одиниць, які вони використовують у власному мовленні, контролювати результати навчання. Перегляд відеоряду (див. Рис.6) впливає на емоційно-чуттєве мислення школярів та сприяє розширенню їх когнітивного простору посередництвом методу концептуалізації і відповідних синтаксичних конструкцій.

 <p>ALINA KOSTENKO</p>	<p>Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причайлись, коли не знаєш, з чого їх почать, бо всі слова були уже чиймись.</p>
<p>Хтось ними плавав, мучився, болів, із них почав і ними ж і завершив. Людей мільярди, і мільярди слів, а ти їх маєш вимовити вперше!</p>	
	<p>Все повторялось: і краса, й потворність. Усе було: асфальт й спориші. Поезія — це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі.</p>

Прослухайте вірш. Запишіть поезію під диктовку одного з виконавців (на вибір). Підкресліть граматичні основи, визначте вид речень. Прокоментуйте вживання розділових знаків, знайдіть сполучники та сполучні слова.

Рис.6. Зразок вправи з використанням відеоряду

Таким чином, у процесі навчання синтаксису вагомого значення набувають шляхи стимуляції активного мислення в процесі навчальної діяльності, успішність якого безпосередньо пов'язана з пізнавальною активністю учнів, наявністю мотивів, використанням відповідних дидактичних засобів. Перспективою подальших досліджень буде розробка вправ і завдань, що тренуватимуть старшокласників використовувати знання в мовній практиці та охоплюватимуть увесь спектр соціально-культурних явищ (за тематичними блоками програми).

Науковий керівник:
Дика Наталія Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри методики мов та літератури
ІІІІО Київського університету імені Бориса Грінченка

Література

1. Ахметова Л. В. Методы когнитивного обучения: психолого-дидактический подход / Л. В. Ахметова // Вестник ТГПУ, 2009. — №7. — С.48—52.
2. Гамезо М.В, Домашенко И.А. Атлас по психологии. Информационно методическое пособие по курсу «Психология человека» [електронний ресурс]. — Режим доступу: (<http://www.klex.ru/7s6>)

3. Дика Н. М., Огарь Ю. В. Реалізація когнітивно-комунікативного підходу до навчання синтаксису в профільній школі: від думки до тексту / Н. М. Дика, Ю. В. Огарь // Молодий вчений. — 2016. — №11. — С. 426—431.
4. Компетентісний підхід у неперервній освіті: колективна монографія / за науковою редакцією І. Г. Єрмакова. —Донецьк: 2012. — 260 с.
5. Кучерук О. А. Когнітивна теорія навчання української мови як пріоритетний напрям шкільної лінгводидактики / О. А. Кучерук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія і педагогіка. — 2014. — Вип. 29. — С. 15—20.
6. Сысолятина А. А. Лингвокогнитивный подход к обучению синтаксису сложноподчинённого предложения: 5—9 классы общеобразовательной школы: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.02 / А. А. Сысолятина [Место защиты: Моск. пед. гос. ун-т]. — Москва, 2012. — 228 с.